

В. Б. Романченко,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-3088-9280

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19—20.186

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВИ

V. Romanchenko,
Postgraduate student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODERN SOCIO-ECONOMIC MODELS OF THE STATE

У статті здійснено аналіз процесу формування соціально-економічної моделі держави та чинників, що на нього впливають, а також зроблено порівняння основних типів сучасних соціально-економічних моделей: держави загального добробуту (welfare state), мінімальної держави (minimal state), держави розвитку (developmental state). Було визначено переваги та недоліки вказаних моделей, їх характерні ознаки, наведені приклади та результати їх застосування у різних країнах на різних етапах розвитку. Показано, що успішність процесів державотворення залежить від типу соціально-економічної моделі, яку використовує країна. Виявлено, що в сучасному світі не існує соціально-економічних моделей в "чистому" вигляді та "класичні" моделі містять у собі елементи інших моделей. Підтверджено тезу, що виправданим є періодичне коригування або навіть зміна моделей.

The article analyzes the process of formation of the socio-economic model of the state and the factors that affect it, as well as compares the main types of modern socio-economic models. It was shown the process of formation the socio-economic model of the state is realized by implementation of socio-economic policy of the government, which is a concrete embodiment of the economic doctrine of political actors who form the government. This process are affected by natural features of the state, specific of its historical development, civilization factors, the initial level of development of the national economy, specific of the political organization of society (including the level of centralization or decentralization of the state and its political regime). There was identified three typical modern socio-economic models: welfare state, minimal state, developmental state. A comparison of their advantages and disadvantages revealed that:

- the welfare state provides a high level of social justice, but slows economic development down and overburdens public spending on social needs for citizens.**
- the developmental state provides rapid economic development, but social problems of citizens is handled out by a residual principle; moreover, there is no balance between branches of power in the political system in such model;**
- the minimal state (the neoliberal model) ensures the effective functioning of a market economy, but ignores social problems and causes numerous "market failures";**
- in case of developing countries, the neoliberal model leads to a aggravation of the socio-economic situation in the country and doesn't ensure proper economic development with transition to a higher technological level of production with bigger added value.**

The article was shown that the success of state-building processes depends on the type of socio-economic model used by the country. It was found that in the modern world there are no socio-economic models in "pure" form and "classical" models contain elements of other models. It was confirmed the thesis that periodic adjustment or even change of models is justified.

Ключові слова: соціально-економічна модель, держава загального добробуту, соціальна держава, нео-ліберальна модель, мінімальна держава, держава розвитку, підприємницька держава.

Key words: socio-economic model, welfare state, social state, neoliberal model, minimal state, developmental state, entrepreneurial state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід різних країн демонструє, що у довгостроковій перспективі перемагають ті країни, які змогли створити соціально-економічну модель, що гармонічно поєднує сприятливі умови для розвитку економічної діяльності з комфортними умовами праці та якості життя громадян. Але різні країни використовують різні моделі, які демонструють свою ефективність у досягненні стратегічних цілей розвитку держав. Водночас посилення зовнішніх викликів та намагання переходу нашої країни на більш високий рівень соціально-економічного розвитку вимагає застосування нової науково обгрунтованої соціально-економічної моделі. Вибір такої соціально-економічної моделі потребує проведення порівняння існуючих сучасних моделей, що реалізовані у розвинутих країнах, здійснення аналізу їх сильних та слабких місць та оцінки можливості їх застосування в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над вирішенням проблеми пошуку оптимальної соціально-економічної моделі держави працювало і працює багато економістів як в Україні, так і за її межами. Переважна частина світового наукового доробку у сфері дослідження соціально-економічних моделей належить М. Шнітцеру, І. Валлерстайну, В. Ойкену, К. Фріману, Л. Бальцеровичу, Д. Норту, А. Ослунду. Серед українських вчених варто виділити роботи В. Геєця, А. Гальчинського, Б. Гаврилишина, О. Білоруса, А. Філіпенка, А. Новака, Е. Лібанової. Продовжують працювати в цьому напрямі Г. Башнянин, Б. Кульчицький, О. Шубін, Л. Федулова, Л. Шабліста, О. Соскін. Однак трансформація соціально-економічних процесів постійно набуває нових ознак та напрямів розвитку, які варті висвітлення. Це дозволить здійснити глибший аналіз взаємопов'язаних економічних та соціальних чинників у процесі розвитку держави та в подальшому визначити найбільш доцільні варіанти соціально-економічної моделі для України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є порівняння сучасних соціально-економічних моделей розвинутих держав та визначення їх характерних ознак, переваг та недоліків, умов їх застосування. Для виконання мети поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати процес формування соціально-економічної моделі держави та визначити чинники, що на нього впливають.
2. Виявити та класифікувати сучасні соціально-економічні моделі розвинутих держав, визначити їх характерні ознаки та відмінності.

3. Порівняти переваги та недоліки виявлених моделей.
4. Зробити висновки щодо результатів застосування цих моделей.

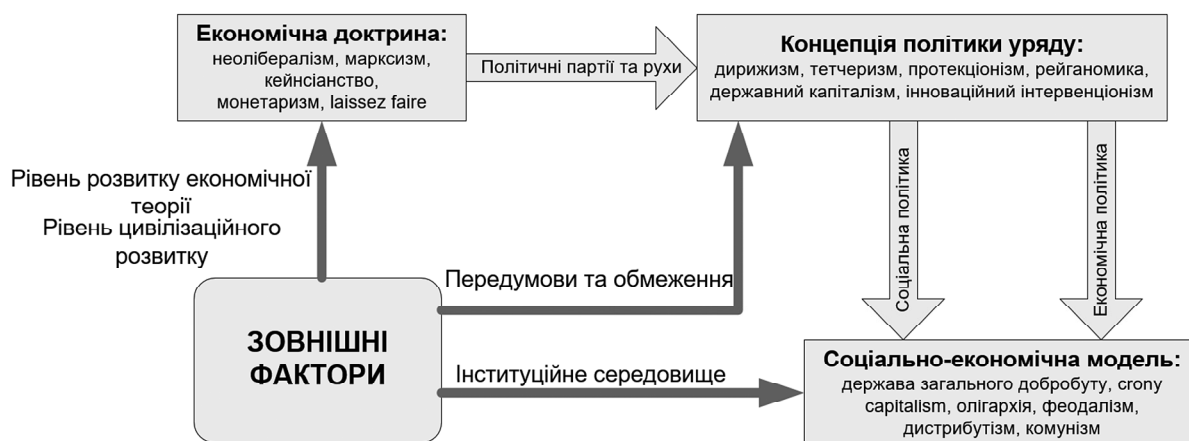
ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед тим як аналізувати процес формування соціально-економічної моделі держави спочатку необхідно визначити саму суть поняття "соціально-економічна модель". Наразі існує достатньо широке тлумачення цього терміну [1, с. 215]. Це пояснюється величезною різноманітністю підходів та рівня деталізації щодо вивчення різних сукупностей соціальних та економічних інститутів, які при сприянні державних інституцій функціонують у суспільстві.

Варто зазначити, що різні підходи до розуміння поняття "соціально-економічна модель" не є взаємовиключними. Більше того, вони можуть доповнювати один одного бо, по-перше, вони розглядають цей термін у різноманітних ракурсах: в історично-часовому, за типами власності чи технологічно-виробничому, а також можуть поєднувати схожі напрямки розгляду. По-друге, соціально-економічний розвиток є надзвичайно складним і різноманітним процесом, дуже складно навести обмежений перелік ознак, які характеризують соціально-економічну модель та можуть вичерпано дати їй визначення. По-третє, можна простежити безліч подіб, взаємозв'язків та паралелей в різних концепціях соціально-економічного аналізу, що дає підставу для формування комплексних підходів до розуміння означеного поняття [2, с. 75].

Загалом, коли мова йде про "модель", то, як правило, під цим поняттям розуміють ендегенну структуру, складові частини якої так чи інакше взаємодіють або навіть обумовлюють одна одну [3, с. 337]. Таким чином, соціально-економічною моделлю є система якісних і кількісних характеристик, що описують певний суспільний устрій в контексті взаємодії соціальних та економічних складових країни [2, с. 75]. Під соціально-економічною моделлю слід розуміти відносини власності, стан підприємництва та його інфраструктури, комплекс інститутів і механізмів, що визначають характер тієї чи іншої економічної і соціальної системи, а також форми і методи взаємодії держави, суспільства і приватного сектору для досягнення стратегічних цілей розвитку держави [4, с. 11].

З наведеного визначення стає зрозумілим, що соціально-економічна модель будь-якої держави є основою діяльності суспільства. Протягом історії розвитку людства відбувалось становлення та застосування різних моделей соціально-економічного устрою суспільного

Рис. 1. Процес формування соціально-економічної моделі держави

життя, які визначали певну траєкторію розвитку держави та суспільства. Їх становлення було зумовлено історичними процесами (як суспільно-політичними, так і технологічно-господарськими), розвитком економічної теорії, розумінням макроекономічних процесів та потребами соціальної політики, що підкріплювалось впливом різних політичних течій.

Зрозуміло, що формування національної соціально-економічної моделі відбувається через реалізацію відповідної концепції соціально-економічної політики уряду. В свою чергу концепція такої політики є конкретним втіленням економічної доктрини, що дотримуються політичні актори, що формують уряд (рис. 1). Але при цьому будь-яка економічна доктрина має на меті певну "ідеалізовану" або "узагальнену" соціально-економічну модель.

Залежно від рівня розвитку економічної теорії та стану матеріально-технічного господарювання формуються різні економічні доктрини, які обґрунтовують механізм функціонування економічної системи не лише з точки зору позитивного аналізу, але й застосовують нормативні підходи для оцінки правильності вибору політики та моделі. Зокрема протягом ХХ ст. відбувалось формування та становлення таких економічних доктрин як неолібералізм, кейнсіанство, монетаризм, марксизм, laissez faire¹. Кожна з цих доктрин визначала свої орієнтири щодо методів та масштабів регулювання державою економіки, визначала свій набір інструментів впливу, по-різному обґрунтовувала цілі економічної політики уряду.

Різні політичні партії та рухи, політична еліта використовують окремі економічні доктрини в якості ідеологічного базису, та при наявності владних повноважень у політичних акторів, доктрина стає базовою при формуванні концепції соціально-економічного урядування. Серед концепцій, які застосовувалися впродовж останніх 100 років можна виділити дирижизм, протекціонізм, політика "Нового курсу", тетчеризм, рейганоміка, "кумівський" капіталізм (crony capitalism), державний капіталізм, інноваційний інтервенціоналізм тощо. Але варто зазначити, що на формування кінцевого вигляду концепції соціально-економічної політики впливають і зовнішні фактори. Серед них можна виділити такі [6, с. 24]:

— природні особливості, тобто розташування країни, ресурсні можливості, запаси корисних копалин, розміри та кліматичні особливості території тощо;

— особливості історичного розвитку, коли в кожному конкретний момент часу національна економіка сприймає впливи і тенденції історичного розвитку країни і новітніх історичних перемін;

— цивілізаційні фактори, що характеризують культурні, релігійні, етичні традиції та цінності суспільства, які передаються від покоління до покоління та стимулюють або обмежують перетворення, надають їм своєрідну національну специфіку;

— вихідний рівень становлення і розвитку національної економіки (відтворення на власній або новій основі), у тому числі стан і рівень продуктивних сил, економічний потенціал країни, зрілість передумов формування нової економічної системи;

— особливості політичної організації суспільства, які впливають на вибір курсу економічної політики держави.

Також при формуванні соціально-економічної моделі держави важливе значення має рівень централізації (чи децентралізації) державно-владних повноважень, ступінь забезпечення громадянських прав та свобод, політичний режим [4].

Названі фактори мають різну природу та динаміку. Найбільшу сталість мають цивілізаційні фактори, основи культури, що обмежують варіанти вибору соціально-економічної моделі та інститутів суспільства, включаючи й форму державного правління. Таким чином, можна зробити висновок, що базовим підґрунтям формування моделі є інституційне середовище, яке або прискорює формування соціально-економічної моделі, або навпаки, гальмує процес перетворення [7, с. 35].

Ключовим орієнтиром, який визначає спрямованість політики уряду, є головні цілі розвитку держави відповідно до стратегічних орієнтирів; вони, фактично, виступають як "фільтр" для визначення напрямків політики [5, с. 29—30]. Уряд (пануюча еліта) відповідно до сформованої концепції реалізує економічну та соціальну політику, які формують національну соціально-економічну модель.

Варто зазначити, що деякі соціально-економічні моделі частково або повністю зникають через свою не-

¹ Політика невтручання: "нехай все йде своєю чергою, без зовнішнього впливу".

ефективність на сучасному етапі та нездатність забезпечити цілі розвитку держави та суспільства. В свою чергу сучасні моделі, які використовуються, під впливом нових потреб та вимог суспільних змін у світі трансформуються, отримують нові характеристики, тобто еволюціонують.

Тому логічним є те, що сучасні соціально-економічні моделі не існують у "чистому" вигляді і містять у собі елементи інших моделей. Так, наприклад, державний капіталізм в деяких нових індустріальних країнах за останні десятиріччя інкорпорував у себе елементи ліберального капіталізму. Соціал-демократична (скандинавська) і континентальна соціальна (німецька) моделі в останні роки все більше "лібералізуються" і наближаються до англо-саксонської ліберальної моделі. В пострадянських країнах (зокрема, в таких країнах, як Росія, Казахстан) елементи державного капіталізму співіснують з характерними рисами периферійного, олігархічного капіталізму. Білорусь поєднує в собі риси державного капіталізму із елементами соціалізму. Китайська модель, яку можна віднести до яскраво вираженого державного капіталізму, водночас містить в собі елементи соціалізму і лібералізму. Що стосується "посткомуністичних" соціально-економічних моделей нових членів Євросоюзу з числа колишніх соціалістичних країн Центрально-Східної Європи, то вони містять різні елементи ліберальної, соціальної та периферійної моделі, хоча і в неоднакових масштабах [7, с. 41].

З великої кількості економічних моделей важко виділити якусь одну і найкращу. При цьому виправдане періодичне коригування або навіть зміна моделей, оскільки жодна з них не може постійно демонструвати свою ефективність в умовах, що змінюються [8, с. 16].

На початок ХХІ ст. сформувалася сукупність різних національних моделей економіки зі спільними ознаками. Базовими для них є ринкова система господарювання: всі ці моделі відображають поєднання державного регулювання і ринкових відносин. Але при цьому моделі відрізняються рівнем втручання (регулювання) держави у ринковий механізм саморегуляції та зобов'язаннями держави щодо реалізації її соціальних функцій. І тому серед всієї різноманітності соціально-економічних моделей, попри певні відмінності в середині типових груп країн, можна узагальнити три типові сучасні соціально-економічні моделі:

1. Держава загального добробуту² або держава-благодійниця (welfare state).
2. Неоліберальна держава (neoliberal state) або мінімальна держава (minimal state).
3. Держава розвитку (developmental state).

Однією з базових соціально-економічних моделей ХХ ст. стала модель "держави загального добробуту" (welfare state). Виникнення та становлення держави загального добробуту пов'язано з розширенням соціальної функції держави у ХІХ — ХХ ст. під впливом загальних процесів соціальної модернізації (індустріалізації, урбанізації тощо) у вигляді комплексу ідей про те, що уряди повинні забезпечувати високий рівень життя для всіх своїх громадян і брати на себе відповідальність за надання їм певного обсягу соціальних послуг. Револуційні та економічні потрясіння початку ХХ ст. (1917 — 1930 рр.) зробили подібні уявлення домінуючою парадигмою соціально-економічного розвитку провідних капіталістичних країн, обґрунтовуючи необхідність гармонізації суспільних відносин і побудови більш справедливого суспільства за допомогою державного регулювання економічної діяльності і політики перерозподілу благ від вищих соціальних класів до нижчих [9, с. 21].

Попри те, що соціальна функція держави має пріоритетне значення у моделі держави-благодійниці, це не означає, що економічній політиці приділяється менше уваги, адже взаємозв'язок елементів моделі демонструє поєднання ринкових відносин і регулювання з боку держави. Оскільки функціонування ринкової економіки забезпечує робочі місця у високорозвинених галузях та економічний розвиток, що сприяє фінансуванню соціальних видатків уряду. У свою чергу фінансування соціальних видатків уряду розглядається скоріше не як видатки, а як інвестиції держави в людей, що збільшує якість робочої сили та розширює сукупний попит на внутрішньому ринку, та таким чином й сприяє належному функціонуванню ринкової економіки. Це підтверджує тезу, що в такій моделі різні частини обумовлюють одна одну.

Історично модель "держави загального добробуту" набула значного поширення у країнах західної та центральної Європи, набула дуже виразних рис у Скандинавських країнах. Тому деякі дослідники називають цю модель "європейською", іноді розділяючи на "континентальну" (західно-європейську, консервативну) та скандинавську (соціал-демократичну) модель. Іноді, через суттєві успіхи цієї моделі у Швеції під час тривалого перебування соціал-демократів при владі таку модель у чистому вигляді називають "шведською моделлю". Окремим видом з цієї сукупності вважають моделі, які втілені у США та Великобританії, і позначаються як "ліберальний" або "англо-саксонський" варіант моделі держави загального добробуту.

Втілення моделі "держави загального добробуту" передбачає: справедливе оподаткування та ефективний перерозподіл ВВП; доступність і високу якість базових соціальних сервісів (освіта, медицина тощо); розвинену систему соціального страхування (тобто захист населення від різних економічних ризиків — старіння, хвороби, безробіття); високу якість економічного зростання (що враховує чинники людського капіталу, стан природного довкілля, якість державного управління). Країни, які здійснили реалізацію цієї моделі зараз знаходяться у "трицятці" найкращих за показником HDI (індексом людського розвитку), що є підтвердженням її ефективності.

Один з розробників моделі Р. Мейднер визначав її так [10, с. 140]: передусім це модель створення суспільства добробуту з рівністю і повною зайнятістю як головними цілями, з універсальною (що розповсюджується на всіх членів суспільства) системою соціального забезпечення, великим державним сектором соціальних послуг, з політикою солідарності в сфері заробітної плати і активною політикою зайнятості як сутнісними компонентами. Взаємопов'язаність всіх ланок моделі

² Такий варіант перекладу словосполучення welfare state є найбільш уживаним в Україні та пост-радянських країнах.

зумовила її перетворення в реальну політичну і соціально-економічну систему. Такі установки могли реалізовуватися лише в рамках всього суспільства. І вона (модель) не могла реалізовуватися без впливу держави [8, с. 18].

За минуле століття ця модель отримала глобальне поширення та зазнала значних змін: становлення, різні варіанти реалізації та впровадження моделі, "золоте століття", кризи парадигми, посткризовий розвиток [11, с. 117]. Існує багато публікацій та досліджень, які вказують про відхід або, навіть, про "демонтаж" держави загального добробуту, про необхідність перегляду та зміни її економічної основи. Інші ж, навпаки, показують необхідність збереження "держави загального добробуту", адже лише за такої моделі соціально-економічної політики можливо забезпечити належні гарантії соціального захисту громадян [12, с. 61].

Серед причин, що призвели до "втрати популярності" моделі держави-благодійниці дослідники вказують такі:

1. Глобалізація. Вплив глобалізації на можливості здійснення самостійної політики урядом звужує масштаби реалізації політики загального добробуту у державі.

2. Демографічний зсув. Старіння населення призводить до збільшення видатків на пенсійне забезпечення (криза солідарної системи пенсійної системи) та на медичне обслуговування населення (брак коштів у страховій медицині). Водночас зменшення кількості продуктивного населення призводить відповідно до зменшення відрахувань у відповідні соціальні фонди. Це передбачає збільшення відсотку видатків на підтримку системи соціального захисту.

3. Соціальний зсув, що пов'язаний з глобальним трендом від солідарності до індивідуалізму. У розвинених країнах постійно зростає чисельність середнього класу з високим рівнем оплати праці. Представники цього класу не розглядають державу як безальтернативне джерело забезпечення соціального благополуччя, і тому намагаються знайти альтернативні та менш витратні джерела забезпечення власних соціальних потреб (приватні пенсійні фонди, приватна медицина). Через це виникає своєрідна закономірність: чим вище суспільний статус та доходи індивідуума, які забезпечує йому держава-благодійниця, тим менше він хоче буде пов'язаним з державою-благодійницею. Отримавши відповідні блага від держави, він намагається звільнитися від обов'язків перед нею, котра вимагає від нього допомоги менш успішним громадянам [12, с. 64].

4. Економічні причини. Серед економічних чинників, що зменшують привабливість цієї моделі є:

- зростання видатків бюджету на соціальні потреби, яке вимагає збільшення податкових надходжень і не стимулює економіку та бізнес;

- недостатня економічна ефективність держави загального добробуту у розподілі добробуту;

- збільшення випадків "фіаско держави" через "занадто" активну участь держави у соціально-економічних процесах;

- перерозподіл доходів як основний інструмент забезпечення соціальної справедливості в суспільстві.

5. Інституційні причини. У суспільстві держави, що реалізує модель "держави загального добробуту" ви-

никають утриманські, патерналістські настрої, що в цілому погіршують економічну активність населення та бізнес-клімат у країні. Також у населення розвиваються завищені вимоги до соціального забезпечення [13].

У будь-якому разі, казати про остаточний занепад та відхід від концепції "держави загального добробуту" є передчасним та неправильним. Важливим фактором під час аналізу впливу зазначених причин щодо застосування політики "держави загального добробуту" є те, що сьогодні окрім інституту держави у світі не має жодного суб'єкту, який би міг виступати гарантом соціальних прав та можливостей для своїх громадян. Лише держава здатна дозволити собі таку "неефективну" діяльність як забезпечення благополуччя населення [12, с. 66]. Тому дослідники стверджують, що віджила себе не сама концепція держави загального добробуту, а її конкретна історична форма [14].

Основоположно, хоч і менш зрозумілою, причиною збереження моделі держави загального добробуту є необхідність урегулювання провалів ринку. Ринки можуть бути неефективними з багатьох причин, які розглядалися в авторитетних працях з економіки інформації, поведінкової економіки, неповних ринків, неповних договорів і оптимального оподаткування [15, с. 17]. Усе це покращує розуміння економіки в питаннях обмеження ринків та індивідуальної раціональності, важливості рівності, і має відновити увагу до моделі держави загального добробуту, переосмислення того, що вона має робити і як вона має це робити. Модель держави загального добробуту XXI ст. полягає у досягненні справедливого суспільства та поліпшенні добробуту звичайних громадян, визнаючи, що ринки самі по собі не обов'язково це зроблять, а інтереси бізнесу та національні інтереси (інтереси звичайних громадян) часто помітно відрізняються. Її сучасний варіант — це більше, ніж просто захисна мережа, що забезпечує мінімальні умови гідного життя. Традиційна держава загального добробуту була зосереджена на соціальному захисті — компенсації за провали ринку. Але сучасна держава загального добробуту є більш ніж такою: вона також є системою захисту споживачів, інвесторів і працівників, включаючи систему, що намагається підвищити конкурентоспроможність і прозорість ринків [16]. Таким чином, концепція "держави загального добробуту" яка здебільшого розглядалась з боку дихотомії "держава проти ринку", трансформувалась у принцип: "дії держави та ринку мають підсилювати один одного" [15, с. 19].

Отже, можна перелічити такі сучасні ознаки сучасної моделі держави-благодійниці:

- відбувається трансформація головного принципу функціонування моделі держави загального добробуту: від системи, яка виправляє наслідки провалів ринків, до системи, яка забезпечує їхнє ефективне функціонування [16] (в цьому випадку є схожість з моделлю мінімальної держави, в якій уряд втручається в процеси функціонування ринкової системи з метою підвищення її ефективності та забезпечення ефективного функціонування ринків);

- суттєвою ознакою сучасної моделі держави загального добробуту є принцип побудови економічної системи, яка відтворюється як "інклюзивна модель економічного розвитку" або "капіталізм загального добробуту";

— відхід від класичного розуміння "добробуту" лише як грошового доходу, а також як потреба забезпечення справедливого розподілу не лише між громадянами, що живуть тепер, але й враховуючи потреби майбутніх поколінь відповідно до вимог сталого розвитку;

— зміна самого розуміння видатків на соціальну політику: від політики захисту населення до політики інвестицій у населення.

Іншими ознаками сучасної держави загального добробуту є залучення нових акторів соціальної політики, активна політика на ринку праці (в тому числі регулювання відносин у нетрадиційних формах зайнятості, якот: гіг-економіка та самозайнятість), децентралізація забезпечення соціальних благ та адресна допомога.

Утім, трансформація "держави загального добробуту" пов'язана не лише з розвитком економічних доктрин і зміною підходів до гарантування добробуту населення, але й з розширенням поняття "добробут", яке пов'язується тепер, зокрема, і з безпечним та здоровим довкіллям. Одним з варіантів трансформації "осердя" моделі "держави загального добробуту" у напрямі становлення еко-соціальної ринкової економіки є концепція "сталого добробуту". І хоча її розроблення має теоретизований характер, воно актуалізує низку важливих питань, що потребують практичного вирішення. Серед них — визнання критичних рівнів і обмежень в добробуті та споживанні, а також необхідність перегляду (і, можливо, певного обмеження) потреб, прагнень і бажань людей [17, с. 13]. Жодна з інших розповсюджених сучасних соціально-економічних моделей не приділяє стільки уваги проблемам довкілля як модель "держави загального добробуту".

Іншою розповсюдженою соціально-економічною моделлю сьогодення є держава розвитку (developmental state). Таке її визначення було запропоновано Чалмерсом Джонсоном для опису моделей, у яких використовують державні важелі впливу (державний інтервенціонізм) для швидкої модернізації власних економік, створення нових пріоритетних галузей та застосовують стратегію "наздоганяючого розвитку". Сам автор терміну зазначав, що модель "держави розвитку" за рівнем свого втручання в економічне життя країни знаходиться між соціалістичною державою та "laissez faire державою" [18, с. 37], розуміючи під цим активну економічну політику уряду стимулювання економічного розвитку на противагу політики невтручання в "laissez faire державі" та тотального контролю економічної діяльності у тодішніх соціалістичних державах (СРСР, країни Варшавського договору, КНДР).

Уряди країн, в яких втілена модель держави розвитку, дотримуються певної моделі макро- та мікро-економічного планування та використовують широкий набір інструментів для економічного втручання [18]. Спочатку термін "держава розвитку" (developmental state) використовувався для опису моделі Японії після 1945 року, яка забезпечила її швидку модернізацію та економічне зростання. Але дуже схожі моделі для економічного відродження почали використовувати і інші країни (Китай, Південна Корея, Тайвань, інші країни Південно-Азійського регіону). Через помітні результати економічного зростання цих країн деякі дослідники називають таку модель "азійською" [5, с. 43], хоча перші варіанти такої моделі втілювались у 30—50-х роках в

країнах Латинської Америки (Бразилія, Аргентина) і вона була дуже розповсюджена серед нових незалежних країн Африки у 70—80-ті роки.

Специфіка саме "азійського варіанту" моделі спостерігається в суттєвому значенні соціокультурного та конфесіонального фактору при формуванні соціально-економічної моделі, які проявляються в безумовному домінуванні національно-колективних інтересів відносно будь-яких потреб окремого громадянина або класу чи спільноти незалежно від морально-етичного обґрунтування перших та других [5, с. 43].

Деякі дослідники ототожнюють поняття моделі "держави розвитку" та державного капіталізму, хоча перше є більш широким поняттям. Державний капіталізм зазвичай описується як модель, в якій комерційна економічна діяльність здійснюється державним апаратом при керуванні й організації виробництва в капіталістичному стилі. Термін державний капіталізм стало вживають саме до економічної системи, де засоби виробництва перебувають у приватних руках, але держава має значний контроль над розподілом кредитних та інвестиційних ресурсів; в якій держава контролює значну або повну частину капіталу, промисловості, бізнесу. Тому державний капіталізм розуміється не з точки зору зрощування держави і капіталу, а з позицій регулюючої ролі держави і прагнення влади взяти під контроль великий приватний інтерес. Таке розуміння пов'язане з французьким поняттям етатизм (від франц. Etat — держава), яке розглядає державу як вищий результат і вищу мету суспільного розвитку. Причому таке розуміння оформилося не тільки теоретично, але широко використовується в державній практиці [19].

Окремим відгалуженням моделі держави розвитку є "підприємницька держава" (entrepreneurial state), що характеризується зосередженням зусиль уряду на політиці інноваційного інтервенціонізму. В цьому випадку підкреслюється необхідність державного втручання у фінансуванні фундаментальних досліджень та впровадження результатів наукових відкриттів у практичне застосування через неспроможність ринку [20].

Оскільки країни, що використовують модель розвитку, відрізняються своєрідністю історії, рівнем економічного розвитку, соціальними та національними особливостями, то для кожної з них характерні свої національні особливості моделі. Але характерною для неї ознакою є посилення економічної функції держави, яка, на відміну від держави загального добробуту, домінує над її соціальною функцією. Це виражається в тому, що в країнах, які використовують модель держави розвитку, увага уряду, як правило, зосереджена не на добробуті громадян і суспільних благах. Замість цього діяльність урядів спрямована на посилення економічного потенціалу держави, її відповідальності за створення промислової бази і конкурентоспроможної економіки, головним чином у відповідь на інтереси приватного капіталу в своїх країнах, а не у відповідь на права громадян на зайнятість і гідну роботу. Історично модель "держави розвитку" часто була частиною прагнення нових незалежних країн до самоствердження: політично як національні держави і економічно як учасників світового ринку. В окремих випадках, права людини в таких країнах ігнорувалися або навіть зневажалися [21].

Як уже зазначалося, уряди, які реалізують модель держави розвитку, використовують широкий спектр інструментів з метою забезпечення розвитку нових галузей промисловості та перерозподілу інвестицій та прибутку від старих до нових та пріоритетних галузей. Вони (уряди) інвестують та мобілізують більшість капіталу у найперспективніші галузі промисловості, що має максимізувати ефект для розвитку економічного потенціалу країни. Співпраця між державою та основними галузями має вирішальне значення для підтримки стабільної макроекономіки, що особливо виразно проявляється у випадку "державного капіталізму". Іншими характерними втручанням держави в ринкову систему є надання субсидій для підвищення конкурентоспроможності фірм, контроль валютного курсу, рівня заробітної плати та маніпулювання інфляцією для зниження виробничих витрат для стратегічних галузей [18, с. 45].

Активна промислова політика "держави розвитку" передбачає невелику, але висококваліфіковану державну бюрократію (технократів) у виконавчій гілці влади, якій надані значні повноваження порівняно з законодавчими органами та судовою владою. Ці повноваження дозволяють [18]:

- контролювати зовнішні фінансові рахунки, а отже, й валютний курс;
- здійснювати активний захист вітчизняної обробної промисловості з високою доданою вартістю;
- приймати консолідований бюджет, зорієнтований на державні інвестиції;
- створювати контрольовані державою фінансові установи;
- сприяти імпорту устаткування (а не готової продукції) та технологій (що є основою стратегії "наздоганяючого розвитку");
- забезпечити сильну державну підтримку розвитку науки та технологій;
- розділяти іноземну технологію, до якої держава має особливий інтерес, від іноземного капіталу, до якого вона не має інтересу;
- забезпечити істотні, але завжди тимчасові кредитні стимули та зниження податків, які залежать від постійної оцінки технократів;
- уникати детальних регламентів та сформувати простір для ініціатив компаній та відповідальних державних службовців, які діють на свій розсуд.

У своїй дослідженнях держави розвитку П. Еванс звернув увагу на характерну для держави розвитку особливість — вбудованість бюрократичного апарату у суспільство та бізнес-середовище. Тому дослідники хоча й приписують державній бюрократії стратегічну роль у функціонуванні "держави розвитку" (що є логічним), але підприємці-промисловці також грають вирішальну роль у цій моделі [18, с. 38].

Як показовий приклад ефективності моделі "держави розвитку" можна навести історію економічного становлення Південної Кореї після окупації та руйнівних військових дій у 1953 році. Успішну стратегію "наздоганяючого розвитку" цієї країни можна розкласти на дві складові [18, с. 39]:

1) мікроекономічна політика: промислова політика (високі тарифи на імпорт у 1970-х, що коливались від

30 до 40 %, а в 1980-х — від 20 до 30 %); багато нетарифних бар'єрів; великі експортні субсидії;

2) макроекономічна політика: невеликий фінансовий дефіцит; низьке відношення державного боргу до ВВП; сильно регульовані фінансові ринки; низькі відсоткові ставки, часто негативні; суворий контроль обмінного курсу; суворий контроль над входом та відтоком капіталу та низькою інфляцією.

Але модель "держави розвитку" має і свої недоліки, які пов'язані з домінуванням економічної функції держави та послабленням соціальної. Концентрація ресурсів держави та суспільства на економічному розвитку знекровлюють соціальний сектор, що веде до його занепаду. Пердусім чергу це відображається у понижених соціальних гарантіях та соціальних стандартах, що проявляється у суттєвому скороченні системи суспільного благополуччя: згорання системи загальнодоступної освіти та охорони здоров'я, відмова від допомоги по безробіттю та цілої сукупності соціальних послуг, а також у відсутності ефективної системи пенсійного забезпечення (турбота про літніх людей перебуває переважно на відповідальності ще достатньо розвинутої сімейної солідарності) [5, с. 44]. В окремих випадках реалізація моделі держави розвитку призводить до страшних соціальних катастроф: голодомору, насильницькому переселенню людей тощо.

У системі оплати праці існує значна диференціація, яка зумовлена перерозподілом трудових ресурсів на стратегічні галузі; також відбувається значна міграція, яка зазвичай не стримується урядом: від села до міст, від неперіоритетних регіонів, до регіонів, які мають стратегічне значення для економічного розвитку. Іншим прикладом домінування економічних інтересів держави над добробутом населення є переважно низькі заробітні плати порівняно з міжнародними стандартами, що забезпечує низьку собівартість виробництва та дозволяє посилювати конкурентні переваги країни на міжнародних ринках [18, с. 40].

Низькі заробітні плати, майже відсутність відрахувань на соціальне страхування, невимогливе екологічне законодавство створюють вигідні торговельні переваги не лише для національного державного та приватного капіталу, але й іноземного інвестора, залучення якого (в тому числі й транснаціональні компанії) часто визначається як стратегічна задача. Але варто ще раз підкреслити, що іноземне інвестування у моделі держави розвитку підлягає контролю уряду та спрямовується у сфері та галузі, розвиток яких дозволяє посилити власні виробничі можливості. Як правило, це капіталомісткі та високотехнологічні галузі та проекти. Уряди не підтримують, а в окремих випадках забороняють іноземне інвестування у напрямки та проекти, які можливо реалізувати власними національними силами. Такі спорідненні заходи можна сьогодні спостерігати в багатьох країнах південно-східного регіону та південної Америки, у яких відбувається відмова від практики складального виробництва іноземних корпорацій, та навпаки створюються спеціальні індустріальні зони та інноваційно-виробничі кластери: тим самим стимулюється безперервне впровадження передових технологій. Отже, науково-технічний прогрес та інноваційність є головним пріоритетом у моделі держави розвитку [5, с. 45—46].

Закономірним є те, що економічне зростання держави призводить через деякий час до поступового збільшення доходів громадян та покращення їх соціального добробуту, хоча й не відразу. Так само як і модель держави-благодійниці має обмеження свого застосування через принцип достатності (рівень соціального захисту повинен регулюватися відповідно до принципу розумної достатності, а не максимального розширення), так само і модель держави розвитку має межі своєї експансії, які пов'язані з виникненням "пастки середнього доходу". Таке явище виникає, коли зростання економіки країни сповільнюється і в кінцевому підсумку зупиняється після досягнення середнього рівня доходів. Проблема зазвичай з'являється, коли країни, що розвиваються, "застрягають" на певному рівні в зв'язку із зростанням заробітної плати і зниженням цінової конкурентоспроможності, та не в змозі конкурувати як з розвиненими економіками з високою кваліфікацією і інноваціями, так і з економіками з низькими доходами, низьким рівнем заробітної плати і дешевим виробництвом промислових товарів. По мірі збільшення заробітної плати виробники часто виявляються не в змозі конкурувати на експортних ринках з іншими країнами з більш низькими витратами виробництва. Водночас вони як і раніше відстають від передових країн з більш високою доданою вартістю продукції. Для того щоб уникнути пастки середнього доходу необхідно здійснити перехід до політики генерування інновацій (а не їх механічного копіювання) і пошуку нових ринків збуту для підтримки зростання експорту. Також важливо нарощування внутрішнього попиту, що неможливо за низьких доходів населення. Зростаючий середній клас, збільшення його купівельної спроможності, можна спрямовувати на купівлю високоякісної інноваційної продукції вітчизняного виробництва, що допомагає стимулювати зростання і розвиток власної економіки [22].

У такому разі найбільшою проблемою є перехід від економічного зростання, орієнтованого на ресурси, і який залежить від дешевої робочої сили та капіталу, на зростання, що засноване на високій продуктивності праці та інноваціях. Це вимагає побудови високоякісної системи освіти, що заохочує творчість та підтримує прориви в науці та техніці, які мають важливе значення для економічного зростання [23]. Наприклад, з 1980-х урядові зусилля Сінгапуру сконцентрувалися на розвитку саме середнього класу завдяки розвитку освіти шляхом введення інвестицій в дану сферу: витрати на освіту склали 12 % від державного бюджету [24]. Але в такому разі цілісна модель держави розвитку здійснює перехід до політики розвитку середнього класу та потребує не лише інвестицій в інфраструктуру та освіту, а й комплексних інвестицій у людський капітал. Тобто тут спостерігаються певні умови переходу від моделі держави розвитку до моделі держави загального добробуту.

Варто зазначити, що деякі дослідники вказують на певну спорідненість або паралель між державою загального добробуту та державою розвитку, що пов'язано з обґрунтуванням втручання держави у економічні процеси через неспроможності ринку: в моделі держави розвитку інтервенції пов'язані з "неспроможністю ринку" в структурних перетвореннях, які були потрібні, для

того, щоб країни могли досягти своїх амбіцій у розвитку; в моделі держави загального добробуту інтервенції обумовлюються явними невдачами в економіці та суспільстві, результати яких ставали соціально неприйнятними [16].

Інша соціально-економічна модель, яка сьогодні застосовується на практиці в багатьох країнах світу, — це неоліберальна модель (neoliberal model), назва якої підкреслює визначальний вплив концепції неолібералізму на ключові характеристики згадуваної моделі. Історично модель бере початок з концепції урядування "laissez faire" ("принцип невтручання" — економічна доктрина, згідно з якою державне втручання в економіку має бути мінімальним), яка спочатку отримала назву "ліберальна держава" (в цьому понятті йшлося не лише про організацію соціально-економічного устрою країни, а в першу чергу як про модель суспільно-політичного устрою). З плином часу сама економічна доктрина зазнавала змін та трансформацій, набувала нових рис та застосування. Серед найбільш значущих поштовхів до становлення сучасного варіанту моделі держави-підприємця було закріплення серед провідних економічних доктрин "теорії пропозиції" — макроекономічної теорії, згідно з якою економічне зростання можна ефективно стимулювати за рахунок зниження бар'єрів для виробництва (пропозиції) товарів і послуг, тобто за рахунок зниження податків і зняття заборон, створюваних державним регулюванням. Практичне застосування цієї теорії отримала при здійсненні політики "рейганоміки" та "тетчеризму", які й визначили сучасний вигляд соціально-економічної моделі неоліберальної держави [25, с. 45—46].

На думку "архітекторів" такої моделі, головним її елементом є вільний та обов'язково висококонкурентний ринок, який є саморегульованим механізмом та який забезпечує за рахунок конкуренції та інновацій швидкі темпи економічного зростання, що є джерелом добробуту у суспільстві. Саме тому, деякі дослідники, зокрема Д. Стігліц, таку модель також називають "орієнтованою на ринок" (market-oriented state) [16]. За такої моделі уряд несе відповідальність за злагоджене функціонування ринкової системи обміну та передбачає мінімально можливий вплив держави на соціально-економічні процеси, які можуть призвести до зниження ефективності ринку як саморегулюючої системи. Тому ще одна назва такої моделі — мінімальна держава (minimal state), яка характеризує мінімальне або взагалі відсутність державного планування і контролю, будь-якого втручання (урядової інтервенції) в економіку. Варто зазначити, що модель мінімальної держави застосовують як розвинуті країни (США, Канада, Австралія, сучасна Японія), так і країни, що розвиваються (Чілі, Аргентина, Індонезія, Мексика, Грузія, Литва тощо).

Застосування моделі мінімальної держави пов'язують з дерегуляцією економіки, приватизацією, лібералізацією цін, скороченням видатків на соціальні програми, зниженням податків та відмову від прогресивного оподаткування, зменшенням державних витрат, збільшенням ролі приватного сектора у сфері публічних послуг (зокрема й в освіті та охороні здоров'я), домінуванням політики монетаризму у фінансово-економічній сфері і необмежену вільну торгівлю [26]. За

таких підходів відбувається скорочення державного апарату чиновників та послаблення економічних важелів впливу уряду (хоча за часів прем'єрства М. Тетчер та її соціально-економічної політики уряд зберігав досить великі повноваження, які забезпечували рішучі перетворення соціально-економічної моделі, попри потужний опір опозиції). В свою чергу соціальне забезпечення здійснюється за залишковим принципом, що підкреслює потребу громадян дбати про себе самостійно, в дусі неолібералізму: самовідповідальність замість утримання [25 с. 45], що суттєво контрастує з моделлю держави загального добробуту.

Варто підкреслити, що неоліберальна модель повністю не заперечує державне регулювання економіки, але вдається до нього лише для встановлення принципів конкуренції та належного функціонування вільного ринку, розглядаючи вільний ринок і необмежену конкуренцію як основний засіб забезпечення прогресу і досягнення соціальної справедливості, можливих насамперед на основі економічного зростання [25; 27]. Більш того, в окремих випадках визнається і необхідність державного контролю та регулювання. Це, зокрема, відбувається у сфері захисту національних інтересів (забезпечення національної безпеки), в окремих випадках "фіаско ринків" та необхідності застосовувати антимонopolного законодавства, фінансування обмежених програм по боротьбі з бідністю або у допомозі постраждалим від стихійних лих тощо. Також відбувається активне втручання уряду в процес формування нових ринків та забезпечення їх належного функціонування. Іншим прикладом державного регулювання економіки є забезпечення низького рівня інфляції та державного боргу, які мають забезпечувати стабільність роботи ринків і, відповідно, економічне зростання [25]. Серед інших прикладів участі держави у соціально-економічних процесах є сучасна потреба у розширенні мережі загальнодоступної освіти та забезпечення всіх громадян можливістю отримати якісну освіту, адже існування висококонкурентних ринків високотехнологічних галузей потребує якісно підготовленої робочої сили, це впливає на конкурентоспроможність економіки в цілому. В цьому проявляється певна інкорпорація елементів моделі держави загального добробуту до моделі неоліберальної держави, що можна спостерігати у багатьох типових ринково-орієнтованих державах як США, Японія, Канада, Австралія, Чилі.

Наслідки застосування неоліберальної моделі достатньо неоднорідні. Якщо розглядати країни, що розвиваються, то можна відзначити покращення різних показників інвестиційної привабливості або легкості ведення бізнесу, покращення окремих макроекономічних показників, але при цьому спостерігається відсутність суттєвих якісних змін у розвитку цих країн. Як правило, в таких країнах залишається попередній технологічний рівень виробництва або, навпаки, він знижується. Успішність функціонування їх економічних систем залежить від зовнішніх запозичень, світових цін на їх експортну продукцію (особливо, якщо це необроблена сировина) та мінливості погодних умов якщо йдеться про аграрні країни. Водночас "соціальна ціна" такої моделі достатньо висока: велике розшарування населення за доходами, бідність, деградація трудової сили

тощо. Саме через такі наслідки цю модель іноді називають "периферійний капіталізм", адже вона не дозволяє країні здійснити перехід у "клуб розвинених держав" [28, с. 81—92].

Яскравим прикладом наведеного є досвід Чилі у 1973—1990 рр., коли уряд активно слідував рекомендаціям групи неоліберальних технократів з Чикаго. "Чилійське диво" було пов'язано з макроекономічною стабілізацією та сталим зростанням ВВП, який став безпосередньо залежним від ціни на основний експортний товар — мідь. Економіка країни так і залишилась здебільше сировинною: піки зростання та падіння ВВП майже точно відтворюють коливання цін на мідь на світових ринках, яка у 1973—1990 рр. зросла вдвічі (як удвічі збільшився ВВП за цей період). Коли ціни на цю сировину зростали — макроекономічна ситуація покращувалася, коли у 1981 р. ціни різко впали — це спричинило економічну кризу, яка посилювалась крахом переобтяженої кредитами фінансової системи через зовнішні запозичення, багато підприємств збанкрутіли, хоча рівень інфляції у 1981 р. був найнижчим в 1973—1984 рр. І хоча за період "чилійського дива" частка продукції гірничодобувної промисловості залишилась приблизно на одному рівні, водночас помітно знизився внесок обробної промисловості у сукупний ВВП; досі мідна руда, рафінована та нерафінована мідь разом становлять близько 45 % чилійського експорту, в той час як лише 1 % добутої міді використовується в кінцевій продукції, виробленій на території країни. Тому загалом економічні успіхи використання неоліберальної моделі стосувалися макроекономічних факторів. На добробуті і життєвому рівні більшості населення країни позитивним чином вони не позначилися: понад 40 % чилійців жили за межею бідності; третина населення отримувала зарплату нижче рівня 1970 р.; дохід 80 % чилійців не досягав середнього для країни рівня [29—31].

Інші результати можна спостерігати у країнах, які використовують модель ринково-орієнтованої держави. За рахунок високого рівня розвитку власних виробничих сил та великого внутрішнього ринку та високої конкуренції на цьому ринку, в цих країнах спостерігається зростання продуктивності та інноваційності економіки, що постійно підтримується за рахунок високого рівня конкуренції; виникають нові сучасні високотехнологічні галузі; в економіці домінує процес створення високої доданої вартості у товарах та послугах. Водночас соціальної наслідки такої моделі не завжди можна вважати позитивними: зростає нерівність, поширюється "хронічна бідність", соціальна система не завжди дає "другий шанс" для громадян, які раптово опинилися в складних умовах [28, с. 81—92].

Типовою розвинутою країною, у якій сьогодні використовується неоліберальна модель, є США. Структура економіки США вирізняється яскраво вираженою постіндустріальністю: велика частина американського ВВП (біля 79,4 %) створюється в галузях сфери послуг. Загальна закономірність структурних зрушень в економіці спостерігається в суттєвому зниженні питомої ваги сировинних галузей і сільського господарства. Серед галузей матеріальної сфери промисловість залишається найважливішою, вона як і раніше забезпечує високий рівень технічного розвитку інших сфер еконо-

міки. Саме в ній сьогодні передусім акумулюються новітні досягнення НТП. Економічна система США є однією з найбільш високоефективних у світі, її відмінною рисою є орієнтація на НТП і передову техніку. Вона лідирує в галузі впровадження результатів НТП у виробництво, в експорті ліцензій на свої відкриття, винаходи і новітні розробки [32; 33]. Але, якщо перенести фокус на соціальну сферу, то ситуація виглядає не так вже й привабливо. Її головною ознакою є вражаюча нерівність доходів. Попри один з найвищих показників ВВП на душу населення, спостерігається постійний тренд збільшення коефіцієнту Джіні, який характеризує нерівність у доходах [28, с. 121—122]. Це призводить до того, що плодами економічного успіху може скористатися все менша частина населення [34, с. 59—87]. З урахуванням відмови від багатьох програм соціального захисту та підтримки в країні зростає нерівність та концентрація національного доходу "вгорі". Згідно з аналізом, який виключає пенсійне забезпечення та соціальне забезпечення, у 2013 році найбагатшим 1 % населення США належало 36,7 % загального багатства країни, а наступним 19—52,2 %. Таким чином, багатші 20% американців володіють 88,9% багатства країни, а бідніші 80 % населення — 11,1 % [35]. Характерні зміни в доходах 1% населення вгорі тобто (найзаможніших) та 50% населення внизу (бідніші верстви населення); зміни за часом цих показників деякі дослідники назвали "соціальний хрест" (за певною аналогією з "кейнсіанським хрестом"). Якщо у 1980 р. (початок втілення політики "рейганоміки") на "нижні" за доходами 50 % населення припадало 20 % національного доходу, то у 2016 — лише 13 %. На противагу такому падінню, у заможніших верствах населення спостерігається навпаки, зростання доходів: у 1980 р. найбагатшим 1 % населення США припадало лише 11 % національного доходу, а в 2016 р. — уже 20 % [36]. Процес зростання нерівності за доходами і статками призводить до збільшення бідності: у 2019 р. кількість американців, що живуть за межею бідності, становить 34 млн осіб, тобто 10,5 % населення [37]. Згідно з доповіддю спеціального представника ООН з питань бідності і прав людини, у США проживає 40 млн бідних, 18,5 млн вкрай бідних, і 5,3 млн абсолютно бідних громадян, які сумарно становлять 19,7 % населення [38]. Згорання соціальних програм та відмова від механізмів перерозподілу добробуту призвели до того, що в США суттєво погіршилась соціальна мобільність — "соціальні ліфти" майже не працюють, спостерігається зростання "хронічної бідності" [39]. За умови відсутності громадянської або внутрішньородової солідарності, як форми недержавних спільних дій підтримки знедолених, ситуація виглядає майже безпорадною.

Зважаючи на таку високу соціальну ціну неоліберальної моделі багато вчених та дослідників (Дж. Стігліц, А. Сен, М. Хадсон, Дж. Метхей, Р. Поллін, Р. Вольф, Д. Харві), а також політиків та громадянських активістів виступають з цілком обгрунтованою критикою цієї моделі. З урахуванням нових досліджень причин "фіаско ринків", які особливо виразно проявляються саме у моделі мінімальної держави, відбувається трансформація базової моделі, яка все більше залучає елементи моделі держави-благодійниці. Це виявляється

ся і в забезпеченні доступу до загальної освіти, і в забезпеченні населення базовими медичними послугами, а також здійсненням програм соціального страхування та організацією пенсійного забезпечення (хоча й в обмеженому вигляді) [40]. Одним з вагомих аргументів щодо необхідності здійснювати належну соціальну політику є те, що через низькі доходи великої частини населення значно скорочується сукупний попит, що не дозволяє підтримувати належне функціонування ринкової системи, а також й той факт, що через тривалі соціальні труднощі населення відбувається погіршення якості трудових ресурсів, що також суттєво впливає на конкурентоспроможність економіки та її інноваційність. Отже, окреслюється ліберальний варіант моделі держави загального добробуту [41, с. 183]. Це ще раз підтверджує тезу про те, що в сучасному світі не існує соціально-економічних моделей в "чистому" вигляді та "класичні" моделі містять в собі елементи інших.

Аналіз розглянутих соціально-економічних моделей дозволяє визначити їхні переваги й недоліки (табл. 1).

Для держави загального добробуту безперечною перевагою є вирішення багатьох соціальних проблем населення та забезпечення належного рівня його добробуту, в тому числі й всебічний розвиток потенціалу громадянина. Перевагою моделі є також її зорієнтованість на довгострокові результати: якість економічного розвитку, приділяється увага вирішенню екологічних проблем тощо. Але недоліками моделі є зниження економічних стимулів для населення, виникнення утриманських та патерналістських настроїв, уповільнення темпів економічного зростання та зменшення інвестиційної привабливості країни.

Перевагою застосування моделі держави розвитку є швидкий економічний розвиток, який дозволяє створювати нові сучасні високотехнологічні галузі та забезпечує експансію на глобальних ринках. Країни, що використовують цю модель, отримують багато конкурентних переваг та інвестиційну привабливість. Але при цьому інтереси громадян повністю підпорядковуються інтересам економічного розвитку держави, що призводить до ігнорування прав та свобод людей, виникненню різних соціальних, екологічних, культурних, етнічних проблем, що може через деякий час гальмувати економічний розвиток держави.

Усі країни, які використовують неоліберальну модель, стикаються з проблемами зростання соціальної нерівності, неналежної роботи соціальних ліфтів та прояву деградації робочої сили через виникнення "хронічної бідності", що є недоліком цієї моделі. Застосування моделі мінімальної держави для країн, що розвиваються, не забезпечує належний економічний розвиток та перехід на більш високий технологічний рівень виробництва з більшою доданою вартістю, що також є недоліком моделі при її застосуванні для слабозрозумітих країн. На противагу, для розвинутих країн високий рівень розвитку продуктивних сил в економіці дозволяє створювати високу додану вартість у товарах та послугах за рахунок конкуренції, що є перевагою такої моделі для розвинених країн. Загальною перевагою застосування неоліберальної моделі є покращення різних показників інвестиційної привабливості країни та покращення її макроекономічних показників.

Таблиця 1. Порівняння сучасних соціально-економічних моделей

Ознаки	Держава загального добробуту	Держава розвитку	Неоліберальна держава
Мета реалізації моделі	Соціально орієнтована економіки	Економічний розвиток держави	Ефективне функціонування ринкової системи
Ідеологічні цінності моделі	Всебічний розвиток потенціалу громадянина	Підпорядкування інтересів громадян цілям розвитку держави	Індивідуалізм, підтримка конкуренції, ефективність ринків
Домінуюча функція держави у моделі	Розширена соціальна функція держави	Домінуюча економічна функція держави	Мінімальний вплив держави на соціально-економічні процеси
Інструменти, що використовує модель	Механізми перерозподілу добробуту; механізми соціального захисту населення; механізми соціальних інвестицій та інвестицій у людський капітал	Механізми захисту вітчизняного виробника; механізми впровадження іноземних технологій у власне виробництво; механізми підтримки розвитку пріоритетних економічних сфер	Механізми створення та забезпечення функціонування висококонкурентних ринків; дерегуляція економіки, приватизація, лібералізація цін та збільшення ролі приватного сектора в усіх суспільних сферах; скорочення соціальних видатків або взагалі відмова від багатьох соціальних функцій держави
Особливості державного апарату	Розширений апарат державної бюрократії, який забезпечує розгалужену та багатовекторну соціальну та економічну політику уряду, та підтримує політику «загального добробуту» на всіх рівнях: місцевих, регіональних, державних	Передбачає невелику та висококваліфіковану державну бюрократію (технократів) у виконавчій гілці влади, якій надані значні повноваження порівняно з законодавчими органами та судовою владою	Скорочення державного апарату чиновників та послаблення економічних важелів впливу уряду: держава виконує лише базові функції та мінімально необхідні інтервенції
Проблеми, які виникають	Постійне зростання видатків на соціальну сферу змушує збільшувати податки або державний борг; у суспільстві виникають утриманські та патерналістські настрої; зменшення економічних стимулів ділової активності через високі податки та високу вартість робочої сили; солідарна система забезпечення добробуту застаріла через демографічний зсув у суспільствах; частіше виникають «фіаско держави»	Ігнорування соціальних проблем, що накопичуються; зрощення виконавчої влади та приватних власників, що слугує джерелом корупції; на пізніх етапах функціонування виникає «пастка середнього доходу»; висока ймовірність становлення диктаторських режимів через домінування виконавчої гілки влади над іншими (відсутній баланс влади)	Постійно зростаюча соціальна нерівність, що загострює інші соціальні проблеми; сповільнення економічного розвитку через скорочення сукупного попиту та погіршення якості трудових ресурсів; низька ймовірність переходу на вищий рівень технологічного розвитку за умови невисокого віддаленого рівня розвитку держави; проявляються більш виразно численні «фіаско ринків»
Альтернативні назви моделей	Держава-благодійниця (як майже дослівний переклад словосполучення welfare state); європейська модель; соціал-демократична модель або соціально-ринкова модель	Протекціоністська держава; азійська модель; «підприємницька держава» (entrepreneurial state); державний капіталізм (як окремий випадок); держава інтервенціоналізму	Мінімальна держава (minimal state); «орієнтовна на ринок» держава (market-oriented state); американська або англосаксонська; модель «периферійного капіталізму» (для слаборозвинутих країн)
Приклади країн	Швеція, Данія, Німеччина, Франція, Фінляндія, Австрія, Швейцарія, Португалія	Японія (1945-1995), Китай, Індонезія, Бразилія, Аргентина, Південна Корея, Малайзія, Тайвань	США, Канада, Японія, Великобританія, Грузія, Литва, Австралія, Перу (1974-1990)

Серед інших моделей, що зараз знайшли своє застосування у різних країнах, можна виділити "неофеодальну модель" (деякі країни Африки, центральної Азії та Латинської Америки), "соціалістично-ортодоксальну модель" (КНДР, Венесуела, Куба), "периферійну модель" (Афганістан, Монголія, Єгипет, Алжир, Марокко), "пострадянську" або "транзитну" модель (країни СНД, Болгарія, Албанія, Сербія), модель "держави, що не відбулась" (failed state) (Сомалі, Лівія, Сирія), але ефективність їх функціонування не підтверджує доцільність їх практичного застосування.

З іншого боку, як було показано в описі та порівнянні розглянутих трьох моделей (держави-благодійниці, мінімальної держави та держави розвитку), будь-яка соціально-економічна модель проходить точку свого кульмінаційного розвитку, після чого доцільність її застосування знижується. Тобто з певного моменту втрати від використання старої моделі значно вищі, ніж переваги, які вона забезпечує. Це в свою чергу виправдовує тезу про те, що на кожному окремому етапі розвитку держави доцільно змінювати або, щонайменше, трансформувати власну соціаль-

но-економічну модель з урахуванням сучасних вимог та обставин.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Формування соціально-економічної моделі держави відбувається через реалізацію відповідної концепції соціально-економічної політики уряду, яка є конкретним втіленням економічної доктрини, що дотримуються політичні актори, що формують уряд. На цей процес впливають: природні особливості держави, особливості її історичного розвитку, цивілізаційні фактори, вихідний рівень розвитку національної економіки, особливості політичної організації суспільства (в тому числі рівень централізації чи децентралізації держави та її політичний режим).

Можна виокремити три типові сучасні соціально-економічні моделі: держава загального добробуту (welfare state), мінімальна держава (minimal state), держава розвитку (developmental state). Порівняння їхніх переваг і недоліків виявило, що:

- держава загального добробуту забезпечує високий рівень соціальної справедливості, але стримує економічний розвиток та переобтяжує державні видатки на соціальні потреби громадян.

- держава розвитку забезпечує стрімкий економічний розвиток, але вирішення соціальних проблем громадян здійснюється за залишковим принципом; окрім цього, за такої моделі у суспільно-політичній системі відсутній баланс влади;

- мінімальна держава забезпечує ефективне функціонування ринкової економіки, але ігнорує соціальні проблеми та викликає численні "фіаско ринків";

- для мало розвинутих країн застосування мінімальної моделі призводить до погіршення соціально-економічної ситуації в країні, тому такий варіант моделі називають "периферійний капіталізм".

Усі соціально-економічні моделі проходять точку кульмінаційного розвитку, після чого доцільність їхнього застосування знижується. Тобто з певного моменту втрати від використання старої моделі є значно вищими, аніж переваги, що вона забезпечує. З огляду на це, державі доцільно періодично змінювати або, щонайменше, трансформувати власну соціально-економічну модель з урахуванням сучасних вимог та обставин.

Подальші дослідження будуть зосереджені у визначенні сучасної соціально-економічної моделі України й на пошуку найбільш доцільного варіанту соціально-економічної моделі для неї.

Література:

1. Стукало Н.В., Сімахова А.О. Моделі соціальної економіки в ринкових умовах. Економічний вісник університету. 2017. № 34 (1). С. 214—220.
2. Белоусов В.М. Рыночная трансформация экономики России: учеб. пособ. Ростов-на-Дону: ЗАО "Ростиздат", 2012. 158 с.
3. Юханссон А.Л. Анализ шведской модели. Северная Европа: проблемы истории: сб. науч. тр. 1995. Т. 1. С. 310—348.
4. Кудров В.М. Мировая экономика: социально-экономические модели развития: учеб. пособ. Москва: Магистр, 2011. 399 с.

5. Социально-экономическая модель: становление и развитие: теория, методология, практика: в 2 кн. Под общ. ред. В.Г. Гусакова. Минск: Беларуская навука, 2015. Кн. 1. 554 с.

6. Економічна теорія. Національна економіка: підруч. / В.М. Тарасевич та ін. Київ: Знання, 2012. 270 с.

7. Фомін С.С. Типи соціально-економічних моделей та їхній вплив на процеси модернізації. Країни пострадянського простору: виклики модернізації: зб. наук. пр. Київ: Ін-т всесвітньої історії НАН України. 2016. С. 32—46.

8. Рамазанов Ж.Ш. Мировые социально-экономические модели и Россия. Известия ТПУ. 2010. № 6. С. 16—21.

9. Павроз А.В. Государство всеобщего благосостояния: сущность политики и фундаментальные противоречия. Политика и общество. 2011. № 11. С. 21—30.

10. Аксенов С.М. Шведская модель развития общества. ЭКО: Всероссийский экономический журнал. 2006. № 10 (388). С. 137—152.

11. Сидорина Т.Ю. Партнерство государства и институтов самоорганизации граждан в реализации социальной политики (теоретический аспект). Terra Economicus. 2010. № 8 (1). С. 117—129.

12. Чулицкая Т. Демонтаж государства всеобщего благосостояния. Палиточная сфера. 2005. № 4. С. 61—67.

13. Сидорина Т.Ю. Операция "Welfare State": решило ли государство всеобщего благосостояния проблемы идеального государства? Terra Economicus. 2012. № 10 (3). С. 84—99.

14. Русаков В.М., Саранчин Ю.К. Социальное государство: кризис или закат? Современные исследования социальных проблем. 2012. № 11 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-gosudarstvo-krisis-ili-zakat/viewer>

15. Барр Н. Смена течений. В условиях глубоких социальных изменений государство всеобщего благосостояния необходимо, как никогда прежде. Финансы и развитие. Ежеквартальный журнал МВФ. 2018. Декабрь. С. 16—19.

16. Stiglitz J. E. The Welfare State in the Twenty-First Century. Working Papers of Roosevelt Institute; Climate and Economic Transformation. 2017. June, 20. URL: <https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2020/07/RI-Welfare-State-21st-Century-201706.pdf>

17. Koch M. Sustainable Welfare, degrowth and eco-social policies in Europe. Social Policy in the European Union: State of Play. Bruxelles: European Trade Union Institute. 2018. P. 35.

18. Pereira B., Carlos L. Models of the developmental state. CEPAL Review. 2019. № 128.

19. Шушканова Е. А. Государственный капитализм в России: модель экономического роста или утопия? Дни науки — 2012: материалы Междунар. науч. конф. URL: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Istoria/1_101214.doc.htm

20. Mazzucato M. The Entrepreneurial State. London: Demos, 2011. URL: <https://cutt.ly/WfD7EvT>

21. Kohler G. Sustainable Development Goals and the Case for a Developmental Welfare State. Blogs and Think Pieces: The United Nations Research Institute for Social Development. 2014. 17 Sep. URL: [https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/\(httpNews\)](https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/(httpNews))

C7737D631B36422FC1257D56002A6BD6?OpenDocument

22. Felipe J. Tracking the Middle-Income Trap: What is It, Who is in It, and Why? Part 1. Asian Development Bank Economics Working Paper Series. 2012. № 306. URL: <https://ssrn.com/abstract=2069645>

23. Хартвелл К., Парк С.Х.С. Эликсир роста как развивающимся рынкам избежать ловушки среднего дохода. Сколково: Московская школа управления, 2013. 48 с. URL: https://iems.skolkovo.ru/downloads/documents/SKOLKOVO_IEMS_Research_Reports/SKOLKOVO_IEMS_Research_2013-11-15_ru.pdf

24. Тарлавский В. Болезни и ловушки современной экономики. Экономика и жизнь. 2015. 11 фев. URL: <https://www.eg-online.ru/article/271226/>

25. Алексеева Т.А. "Неолиберальное государство" в контексте глобализации. Сравнительная политика. 2011. № 2 (4). С. 44—56.

26. Santana F., Fagiani P.C.C., Lucena C. The Welfare State's Decline and the Rise of Neoliberalism. The Origins of the Welfare State. 2016. Vol. 3. URL: <https://cutt.ly/KfFSdIX>

27. Драшкович В., Драшкович М. Неолиберальный миф о "Минимальном государстве". Экономическая наука современной России. 2012. № 3 (58). С. 7—15.

28. Чанг Х.-Ю. 23 прихованих факти про капіталізм. Київ: Наш Формат, 2018. 296 с.

29. Кангас С. Чикагские мальчики и чилийское экономическое чудо. Скепсис. URL: https://sceptis.net/library/id_557.html

30. Макеева Л.А. Пиночет: опыт реформ в Чили (1973—1989 гг.). Научные труды МПГУ. Сер.: Социально-исторические науки. Москва: Прометей, 2001. С. 307—319.

31. Друзенко Г. Конституція і Пиночет, або Як перетворити державу на Res Publica? LB.ua. 2017. 23 лис. URL: https://lb.ua/news/2017/11/23/382765_konstitutsiya_i_pinochet_abo_yak.html

32. Осетрова О.В., Родионова И.В. Особенности американской модели экономического роста. Изв. Тульского гос. ун-та: Экономические и юридические науки. 2016. № 2-1. С. 55—59.

33. Экономика США: история, структура, промышленность, энергетика, транспорт. GECONT.ru. URL: <http://www.gecont.ru/articles/econ/usa.htm>

34. Стігліц Дж. Ціна нерівності. Як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому. Київ: Темпора, 2017. 584 с.

35. Domhoff G. W. Wealth, Income, and Power. Who Rules America? URL: <https://whorulesamerica.ucsc.edu/power/wealth.html>

36. Куц А. Крах социальной модели. Как в пылающей Америке перестраивается мировая экономика. Деловая столица. 2020. 7 июл. URL: <https://www.ds-news.ua/economics/sotryasti-neboskreb-kak-v-pylyayushchey-amerike-perestraivaetsya-19062020220000>

37. Semega J., Kollar M., Shrider E. A., Creamer J. F. Income and Poverty in the United States: 2019. Current Population Reports, U. S. Census Bureau. Washington, DC: U.S. Government Publishing Office, 2020. P. 60—270.

38. Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights on his mission to the United

States of America (4 May 2018). United Nations, General Assembly. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/38/33/ADD.1>

39. Isaacs J. B. International Comparisons of Economic Mobility. Economic Mobility Project: An Initiative of The Pew Charitable Trusts. 2014. URL: <https://cutt.ly/efCIXla>

40. Сидорина Т. Ю. Вызовы современной эпохи и перспективы государства всеобщего благосостояния. Свободная Мысль. 2018. № 4 (1670). С. 29—40.

41. Золотых В.Р. Американские правые и формирование консервативного варианта "государства всеобщего благосостояния". Вестн. Удмуртского ун-та. Сер.: Социология. Политология. Международные отношения. 2017. Т. 1. № 2. С. 173—184.

References:

1. Stukalo, N. V. and Simakhova, A. O. (2017), "Models of social economy in market conditions", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 34 (1), pp. 214—220.

2. Belousov, V. M. (2012), *Rynochynaya transformatsiya ekonomiki Rossii: uchebn. posob* [Market transformation of the Russian economy: textbook], ZAO "Rostizdat", Rostov-na-Don, Russian Federation.

3. Johansson, A.L. (1995), "Analysis of the Swedish model", *Severnaya Yevropa: problemy istorii*, vol. 1, pp. 310—348.

4. Kudrov, V.M. (2011), *Mirovaya ekonomika: sotsial'no-ekonomicheskiye modeli razvitiya: ucheb. posob.* [World economy: socio-economic models of development: textbook], Magistr, Moscow, Russian Federation.

5. Gusakov, V.G. (2015), *Sotsial'no-ekonomicheskaya model': stanovleniye i razvitiye: teoriya, metodologiya, praktika* [Socio-economic model: formation and development: theory, methodology, practice], Belaruskaya Navuka, Minsk, Belarus.

6. Tarasevich, V.M. (2012), *Ekonomichna teoriya. Natsional'na ekonomika: pidruch.* [Economic theory. National Economy: textbook], Znannya, Kyiv, Ukraine.

7. Fomin, S.S. (2016), "Types of socio-economic models and their impact on modernization processes", *Krayiny postradyans'koho prostoru: vyklyky modernizatsiyi: zbibrka naukovykh prats'* [Post-Soviet countries: challenges of modernization: collection of scientific papers], Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, pp. 32—46.

8. Ramazanov, Zh. Sh. (2010), "World socio-economic models and Russia", *Izvestiya TPU*, vol. 6, pp. 16—21.

9. Pavroz, A. V. (2011), "Welfare state: the essence of politics and fundamental contradictions", *Politika i obshchestvo*, vol. 11, pp. 21—30.

10. Aksenov, S. M. (2006), Swedish model of society development, *EKO: Vserossiyskiy ekonomicheskyy zhurnal*, vol. 10 (388), pp. 137—152.

11. Sidorina, T. Yu. (2010), "Partnership between the state and institutions of citizens' self-organization in the implementation of social policy (theoretical aspect)", *Terra Economicus*, vol. 8 (1), pp. 117—129.

12. Chulitskaya, T. (2005), "Dismantling the welfare state", *Palychynaya sfera*, vol. 4, pp. 61—67.

13. Sidorina, T. Yu. (2012), "Operation "Welfare State": Has the Welfare State Solved the Problem of an Ideal State?", *Terra Economicus*, vol. 10 (3), pp. 84—99.

14. Rusakov, V.M. and Saranchin, Yu. K. (2012), "Social state: crisis or decline?", *Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem*, [Online], vol. 11(19), available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-gosudarstvo-krizis-ili-zakat/viewer> (Accessed 26 September 2020).
15. Barr, N. (2018), "Change of Currents. In the face of profound social change, welfare state is needed more than ever", *Finance and Development. IMF Quarterly Journal*, December, pp. 16—19.
16. Stiglitz, J. E. (2017), "The Welfare State in the Twenty-First Century", *Working Papers of Roosevelt Institute*, [Online], available at: <https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2020/07/RI-Welfare-State-21st-Century-201706.pdf> (Accessed 26 September 2020).
17. Koch, M. (2018), *Sustainable Welfare, degrowth and eco-social policies in Europe*, Social Policy in the European Union: State of Play, European Trade Union Institute, Bruxelles.
18. Pereira, B. and Carlos, L. (2019), "Models of the developmental state", *CEPAL Review*, vol. 128.
19. Shushkanova, E. A. (2012), "State capitalism in Russia: a model of economic growth or a utopia?", *Dni nauki — 2012: materialy mezhdunar. nauch. konf.*, available at: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Istoria/1_101214.doc.htm (Accessed 26 September 2020).
20. Mazzucato, M. (2011), *The Entrepreneurial State*, Demos, London, UK, available at: <https://cutt.ly/WfD7EvT> (Accessed 26 September 2020).
21. Kohler, G. (2014), "Sustainable Development Goals and the Case for a Developmental Welfare State", *The United Nations Research Institute for Social Development*, [Online], available at: [https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/\(httpNews\)/C7737D631B36422-FC1257D56002A6BD6?OpenDocument](https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/(httpNews)/C7737D631B36422-FC1257D56002A6BD6?OpenDocument) (Accessed 26 September 2020).
22. Felipe, J. (2012), "Tracking the Middle-Income Trap: What is It, Who is in It, and Why? Part 1", *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29804/economics-wp-306.pdf> (Accessed 26 September 2020).
23. Hartwell, K. and Park, S. HS. (2013), "The Elixir of Growth: How Emerging Markets Avoid the Middle Income Trap", *Skolkovo: Moscow School of Management*, [Online], available at: https://iems.skolkovo.ru/downloads/documents/SKOLKOVO_IEMS/Research_Reports/SKOLKOVO_IEMS_Research_2013-11-15_ru.pdf (Accessed 26 September 2020).
24. Tarlavsky, V. (2015), "Diseases and traps of the modern economy", *Ekonomika i zhizn'*, [Online], available at: <https://www.eg-online.ru/article/271226/> (Accessed 26 September 2020).
25. Alekseeva, T. A. (2011), "Neoliberal state in the context of globalization", *Sravnitel'naya politika*, vol. 2 (4), pp. 44—56.
26. Santana, F. Fagiani, P. C. C. and Lucena, C. (2016) "The Welfare State's Decline and the Rise of Neoliberalism", *The Origins of the Welfare State*, vol. 3, [Online], available at: <https://cutt.ly/KfFSDiX> (Accessed 26 September 2020).
27. Draskovic, V. and Draskovic, M. (2012), "The neoliberal myth of the "Minimal State"", *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii*, vol. 3 (58), pp. 7—15.
28. Chang, Ha-Joon (2018), *23 prykhovanykh fakty pro kapitalizm [23 Things They Don't Tell You About Capitalism]*, Nash Format, Kyiv, Ukraine.
29. Kangas, S. (2008), "Chicago boys and the Chilean economic miracle", *Skepsis*, [Online], available at: https://sceptis.net/library/id_557.html (Accessed 26 September 2020).
30. Makeeva, L.A. (2001), "Pinochet: the experience of reforms in Chile (1973—1989)", *Nauchnyye trudy MPGU. Ser.: Sotsial'no-istoricheskiye nauki*, Prometey, Moscow, Russian Federation, pp. 307—319.
31. Druzenko, G. (2017), "Constitution and Pinochet, or How to turn the state into Res Publica?", *Livyy Bereh*, [Online], available at: https://lb.ua/news/2017/11/23/382765_konstitutsiya_i_pinochet_abo_yak.html (Accessed 26 September 2020).
32. Osetrova, O.V. and Rodionova I.V. (2016), "Features of the American model of economic growth", *Izv. Tul'skogo gos. un-ta: Ekonomicheskkiye i yuridicheskkiye nauki*, vol. 2-1, pp. 55—59.
33. gecont.ru (2020), "US economy: history, structure, industry, energy, transport", [Online], available at: <http://www.gecont.ru/articles/econ/usa.htm> (Accessed 26 September 2020).
34. Stiglitz, J. E. (2017), *Tsina nerivnosti. Yak teperishnie podilene suspil'stvo zahrozuie nashomu majbut-n'omu [The price of inequality. How today's divided society threatens our future]*, Tempora, Kyiv, Ukraine.
35. Domhoff, G. W. (2017), "Wealth, Income, and Power", *Who Rules America?*, [Online], available at: <https://whorulesamerica.ucsc.edu/power/wealth.html> (Accessed 26 September 2020).
36. Kushch, A. (2020), "The collapse of the social model. How the world economy is being rebuilt in blazing America", *Delovaya stolitsa*, [Online], available at: <https://www.dsnews.ua/economics/sotryasti-neboskreb-kak-v-pylayushchey-amerike-perestraivaetsya-19062020-20000> (Accessed 26 September 2020).
37. Semega, J. Kollar, M. Shrider, E. A. and Creamer, J. F. (2020), *Income and Poverty in the United States: 2019, Current Population Reports*, U.S. Government Publishing Office, Washington D.C., USA, pp. 60—270.
38. United Nations, General Assembly (2018), "Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights on his mission to the United States of America", [Online], available at: <https://undocs.org/en/A/HRC/38/33/ADD.1> (Accessed 26 September 2020).
39. Isaacs, J. B. (2014), "International Comparisons of Economic Mobility", *Economic Mobility Project: An Initiative of The Pew Charitable Trusts*, [Online], available at: <https://cutt.ly/efC1xla> (Accessed 26 September 2020).
40. Sidorina, T. Yu. (2018), "Challenges of the modern era and prospects of the welfare state", *Svobodnaya Mysl'*, vol. 4 (1670), pp. 29—40.
41. Zolotikh, V. R. (2017), "American right and the formation of a conservative version of the "welfare state"", *Vestn. Udmurtskogo un-ta. Ser.: Sotsiologiya. Politologiya. Mezhdunarodnyye otnosheniya*, vol. 1, vol. 2, pp. 173—184.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2020 р.